

PALEOGRAFIJA

Obvezna literatura (priporočeno da jo pogledaš, posebno kronologijo o kateri tukaj ni nič):

-J.Stipišič; Pomočne povjestne znanosti v teoriji in praksi

(paleografija-3do 140, diplomatika- 1. do 7. poglavje, kronologija- 186 do 197)

Pa še eno priporočilo. Dobro si pogledjte posebne črke za posamezno pisavo in pa nikar se ne učite na pamet tistih tekstov iz ta velike knjige in to kaj so in kaj pomenijo in opis, kot smo delali na predavanjih, ker to na izpitu ne sprašuje, sploh pa nima istih listin, oz. ima druge, ne iz te knjige, ki jo imamo za vaje. Vpraša pa nekaj iz diplomatike in nato pisavo, ki jo morate prepoznati (torej posebne črke!!). pa velik uspeha, sej ni panike ☺

Paleografija je pomembna, ker se ukvarja s pisnimi viri, večina je še vedno nenatisnjena. Med pomožne vede jo štejemo, ker je sredstvo za doseganje ciljev (pravilno branje tekstov).

1946- Fitchenau napiše prelomno knjigo, Človek in pisava v srednjem veku.

Pristopamo na 2 načina: - pomožni zgodovinski pristop

- kulturno-zgodovinski pristop

V ospredju je posredovati znanja, ki omogočajo branja in datiranja teh pisav.

Beseda paleografija ima izvor iz grščine, in je veda o starih pisavah.

V začetku 18.stol. je uveden pojem paleografija. 1808 izide prva knjiga o paleografiji, ki jo je napisal Montfaucon. Delo se ukvarja s paleografijo grških pisav.

Latinska paleografija se začne z rimskim obdobjem, to je pisava starih Rimljanov. Tesno je povezana z epigrafiko, numizmatiko in sfragistiko. Povsem pa je povezana z diplomatiko (vedo o listinah) in filologijo (jezikoslovje).

Poznamo 2 skupini pisav:

- Majuskula in minuskula
- Knjižna in kurzivna (poslovna)

Majuskula; črke ne prebijejo dvolinijske sheme, je lahko berljiva in lepa. Ni primerna za pisanje velike količine teksta in pa za hitro pisanje. Uporabljali so jo za svečane napise,

naslove. Najbolj pomembno je zgodnje obdobje- prvi teksti in indeksi. Kasneje jo v karolinški državi uporabijo le v Sv.pismu.

Minuskula; je nastala po potrebi hitre pisave, brez zastojev, da se piše udobno, da se sosednji črki povezujeta. Ima 4-linijski sistem. To je tudi poslovna pisava ali pisava vsakdanjega življenja. Od 5.stol. naprej pa se uveljavi v obliki polunciale kot knjižna pisava. Danes je preko karolinške minuskule in tiska najbolj razširjena pisava.

Knjižna; značilno je, da je lepša in lažje berljiva. Uporabljali so jo, ko pismenost ni bila zelo razširjena in so jo uporabljali za svečane priložnosti, kulturni zapisi, literarni nameni. Pomeni neposreden prenos epigrafov na mehkejšo podlago. Črke so velike in zavzemajo veliko prostora, v središču je lepota. Vsaka črka ima predpisano kanonsko obliko in so bolj narisane kot napisane. Je konzervativna pisava in se počasi razvija.

Kurzivna; izoblikuje se, ko je družba dosegla višjo stopnjo pismenosti. Pisava prodre v vsakdanje življenje. V ospredju je hitrost, udobnost pisanja in da se piše tekoče. Črke so izgubljale kanonsko obliko, samo v glavnih značilnostih. Oblikujejo se povezovalne linije med črkami ali ligature.

1. SISTEM OKRAJŠAV

Material za pisanje je bil drag, zato so krajšali tekste. Imamo več vrst okrajšav:

- suspenzije; napišemo le prve črke na koncu pika- imp. (imperator)
- kontrakcije; izpuščamo vmesne črke znotraj besede- IHS (Kristus)
- tironske note
- notae iuris; tipične za antično dobo, uporabljali so jih v pravnih tekstih, kjer so bile okrajšane vse besede. To je vodilo do drugačnega razlaganja vsebine med ljudmi, tako senat 533 prepove uporabi le-teh

Priročnik z okrajšavami napiše A.Capelli: Lexican abbreviatuarum.

2. ZGODOVINA PALEOGRAFIJE

Na začetku 18.stol. se pojavi beseda paleografija. Na začetku je bila v diplomatiki. Želeli so odkriti vedo, s katero bi odkrili originale.

Začetki latinske paleografije so povezani z znanstveno diskusijo med benediktinci in jezuiti.

1643 je jezuit Bollandus začel izdajati delo Življenje svetnikov, kjer je hotel preveriti njihovo življenje. Po njem se imenujejo bolandinci.

1665, ko je Bollandus umrl, ta projekt prevzame Paperbroch. Pojavijo se kritičnosti med zanesljivimi in nezanesljivimi viri. Napisal je študijo, kako jih je mogoče ločevati. Pravijo da so listine toliko manj verodostojne kolikor starejše so. Smatra, da je večina vladarskih listin falsifikatov (to so kot nekakšna kopija listine, torej dobesedni prepis).

Mavrinci so se čutili poklicane, da to uredijo. Ta naloga naleti na Mabilliona, ki pripravi odgovor na Paperbrocha. Po 6-ih letih konča svoje delo z naslovom De re diplomatica libri sex (Šest knjig o diplomatiki), 1681. v prvi vrsti je bila to diplomatika, vendar obravnava tudi že pisavo in objavi nekaj faksimilov. Sistematiziral je latinsko pisavo. Loči med diplomatično in knjižno pisavo in med pisavami srednjega veka in antike. Pri srednjeveških je naredil napako, saj pravi, da so pisave, ki jih poznamo kot nacionalne pisave, izumila germanska ljudstva sama. Kljub zmoti se ohrani to ime.

Za razvoj paleografije je bil pomemben tudi Italijan S.Maffei, ki je poznan kot pesnik. 1713 se mu posreči najdba, ko ob pomoči kanonika najde kodekse stare kapiteljske knjižnice v Veroni. Šlo je za korpus kodeksov z rokopisi od 5. do 8. stol.. pravi, da nacionalne pisave niso izvor germanskih ljudstev, vendar so se razvile iz latinske, ki se pojavi v 3 zvrsteh: majuskula, miniskula in kurziva. Delo izide 1727.

V 2. polovici 18.stol. paleografija najde pot na univerze. V Getingenu ustanovi katedro paleografije Gatterer. Poskušal je tudi uvesti naravoslovno klasifikacijo - govorimo o linealizmu pisav. Tu ločijo paleografijo in diplomatiko.

19.stol. je klasična doba za paleografijo in diplomatiko. Ustanovljene so specialne šole, ena takih je tudi v Franciji Ecole de chartes.

V 19.stol. je veliko priznanih paleografov, eden je Delisle.

V Italiji 1857 prva paleografska šola v Firencah, iz te šole je tudi L.Schiaparelli, ki je najboljši poznavalec rimskih pisav in pomemben izdajatelj listin.

Pomemben arhiv in knjižnica je tudi v Vatikanu, zato ustanovijo tudi šolo. Slaven med paleografi je bil kardinal A.Mai, ki mu uspe serija izjemnih odkritij- palimpsestov, to je sekundarno uporabljen pergament, če niso poznali tekstov so jih enostavno izbrisali z glajenjem pergamenta in čez napisali svoje tekste.

V nemškem prostoru ima pomembno vlogo društvo ustanovljeno 1819, ki je zbiralo starejši material za nemško zgodovino. Začeli so z delom Monumenta Germaniae Historica, 1826 izide prvi zvezek, projekt pa traja še danes.

3. MATERIALI ROKOPISOV

Zanimivi so mehki in polmehki materiali: vosek, papirus in pergament.

Materiali so imeli pomemben vpliv na razvoj pisave, spremembe pisave so povezane s spremembo materialov (M na vosku je III-tri črtice torej). Je pa tudi sredstvo časovne in prostorske opredelitve rokopisov.

§ **Vosek**; voščene tablice omenja že Homer. Tablice, ki so bile lesene ali slonove kosti. Pisali so s stilusom. Tekst je bilo možno popraviti in izbrisati, ko ni bil več aktualen. Možno je bilo tudi zapečatiti. Zlata doba voščениh tablic je zgodnja antika, vendar jih uporabljajo tudi v 19.stol. tablice so uporabljali tudi za platnice kodeksov. Temeljnega pomena sta 2 najdišči: Transilvanija (v rudniku odkrijejo dobro ohranjene tekste, pisava je starejša rimska kurziva iz let 1031 – 1161) in Pompei (pri izkopavanjih najdejo 150 tablic napisanih med 1015 in 1062).

§ **Papirus**; z njim se začne zgodovina knjige. Material, ki je rastlinskega izvora, uspeva v delti reke Nil. Poznajo ga že stari Egipčani. Plinij Starejši je avtor knjige Historia naturalis, kjer podrobno opisuje pridobivanje papirusa. Odpirali so ga vodoravno, hranili pa v glinenih vrčih ali usnjenih tulcih. Je trhek material. Za pisanje so uporabljali calamus ali pisalo narejeno iz trske. Črnilo so proizvajali iz saj, smole in vode. Najboljše papiruse so izdelovali v Aleksandriji, katera kasneje zalaga cel Rimski imperij. Papirus so uporabljali tudi v srednjem veku. Okrog 670 imamo zadnjo Merovinško listino na papirusu. Od 8.stol. ni več sledu uporabe papirusa izven Italije. V Italiji tudi do 11.stol., 1057 listina na papirusu, 967 na pergamentu, tako da vidimo da uporabljajo oba materiala. Pisali so enostransko.

§ **Pergament**; prevladuje v srednjem veku in se obdrži v novem veku. V Vatikanski kuriji so pisani dokumenti na pergament. To je ustrojena živalska koža, ime ima po kraju Pergamo v Turčiji. Plinij ga označuje kot membrana. Fin pergament je narejen še iz nerojenih ali komaj rojenih živali. Predvsem so uporabljali pergament iz drobnice. Vidna je notranja in zunanja stran kože. Je zelo obstojen, primeren za arhiviranje. Praktično je neuničljiv. Lahko ga prepogibamo, težko se strga, delali so ga lahko kjerkoli. Bil je zelo drag. Lahko so ga tudi sekundarno uporabili (palimpsest), ko so zgladili tekste, ki jih niso poznali in čez napisali svoje. Prve palimpseste odkrijejo v 17.stol., zlata doba pa je v 19.stol., kardinal Mai je zelo pomemben pri odkrivanju palimpsestov. Pomembno odkritje je tudi Sveto pismo v gotščini ki je ohranjeno kot palimpsest. Konstantin da prvi zapisati verske vsebine na pergament. Primeren je tudi za barvanje in pisali so obojestransko.

§ **Papir**; uveljavi se v poznem srednjem veku. To je kitajski izum, ki je star skoraj 2 tisoč let. Kitajci varujejo skrivnost proizvodnje papirja. Na zahod pride preko kitajskih ujetnikov, ki so 751 izdali to skrivnost Arabcem. 794 je poznana papirnica v Bagdadu. Zelo poznan pa je bil papir iz Damaska. Najprej pride v Španijo, ki je bila pod Arabci. 1276 se omenjajo prvi mlini v Italiji. Najstarejši dokument pisan na papir je arabsko-grška listina iz leta 1009. Na slovenskem je prva zabeležena proizvodnja v Vidmu (Udine) 1351. 1572 H.Khisel v Fužinah v Ljubljani postavi mlin za žito in papir. Vodni znak pa je evropski izum in je pomemben, ker lahko odkrivajo čas in kraj kjer je bil papir narejen. Največji priročnik je delo Briquet-a: Les filigranes (1907), kjer je objavljenih 1622 vodnih znakov za obdobje 1282 do 1600.

4. IZOBLIKOVANJE/NASTANEK RIMSKE ABECEDA

Rimljani ji dajo temeljno obliko, vendar izvira iz grške abecede. Tudi Grki ne stojijo na začetku te pisave, so pa prispevali v razvoj.

Bistvo potrebe po pisanju je: »Kar je izgovorjeno odleti, kar je napisano ostane.«

- **embionalne oblike pisave**; to so bolj določena znamenja, na začetku razvoja pisave
- **piktografija**; je pisanje s podobami. Med Indijanci do 19.stol.
- **ideografija**; slike so že bolj poenostavljene in dobijo že simbole. Slabost je v tem, da je vsaka beseda morala imeti simbol.

- **Zlogovna/silabografska pisava;** štejemo jo tudi že med zapisovanje glasov
- **Alfabetografska pisava;** današnja pisava, ki ima lahko le 30 znakov. Prve nastanejo 1700 pr.Kr. v rodovitnem polmesecu. Povezujejo jo s semitskimi kulturami, od njih jo prevzamejo Feničani. Prve te pisave so zapisovale le soglasnike in so pisali od desne proti levi. Grki dodajo še samoglasnike. Grško abecedo prevzamejo tudi Rimljani. 2 razlagi o prevzemu:-direktno: v Kumah pri Neaplu
  - posredno: med Grki in Rimljani so Etruščani

Najstarejši spomenik je črni kamen/lapis niger, v latinski pisavi. 1899 najden na rimskem forumu. Vsebina ni čisto jasna. Pisava teče od desne proti levi in leve proti desni. To imenujemo bustrofedon in je prehodna stopnja.

Okoli 1. stol. pr.Kr. je povsem formirana, 21 črk, kasneje dodajo še posamezne črke.

Razvoj latinske pisave lahko različno klasificiramo. Ločimo 3 glavna obdobja:

£ **antika;** kapitla, starejša rimska kurziva, mlajša rimska kurziva, unciala in polunciala

£ **srednji vek;** -nacionalne pisave: beneventana, vizigotiko,merovingika, inzularne pisave
-kuriala, karolinška minuskula, gotica in humanistika

£ **novi vek;** derivati humanistike ali gotice in nova pisava papeške kurije bulatika

5. PISAVE

↳ **Kapitla**

Je najstarejša oblika latinske pisave in je majuskulna. Ime dobi ker so jo v srednjem veku uporabljali za pisanje poglavji (kapital). Najstarejši spomeniki so epigrafski. Izoblikuje se vedno bolj kanon. Do 1.stol.pr.Kr. ima izoblikovan kanon.

- **Kvadratna kapitla;** v tej obliki doseže kapitla vrhunec. Uporabljali so jo za svečane priložnosti in lokacije. Uveljavi se kot knjižna pisava za svečane rokopise. Zlata doba je antika, s koncem antike je konec luksuznih napisov v kapitali. Ime dobi zaradi širokih proporcev.
- **Rustična kapitla;** večina je v tej pisavi iz antične dobe, črke niso tako široke. Okrajšave so redke, običajni sta : Q. –QUE in B. –BUS. Besede in stavki so pisani brez razmakov in ločil. Ligatur ime malo, bolj svečane črke, ki se prelivajo-neksus.

♪ **Starejša rimska kurziva**

Nastane iz rimske kapitale, kjer so postopoma opuščali stroge norme. Velikost in oblika sta fleksibilni, kar pomeni produkcijo pri posameznih črkah, nekatere linije so se spuščale. Pisava postane bolj individualna in težje berljiva. Gre za majuskulno pisavo in za kurzivo. Začetek uveljavitve je okoli leta 0 (cesarska doba). Srečamo klasične rimske okrajšave, kontrakcij je malo.

♪ **Mlajša rimska kurziva**

Nastane zaradi potreb v vsakdanjem življenju po pisavi, v 3.stol. Strukture latinskih črk doseže zaključek. Je prva latinska minuskulna pisava. Do izraza pride možnost ligatur, je težko berljiva. Je poslovna kurzivna pisava antike. Črke so površno formirane, je tekoča pisava, zelo je neporocionalna. Posamezne črke se lahko razlikujejo. Je podvržena individualnosti pisarja. Zgostijo se okrajšave, prevladujejo suspenzije, kasneje je veliko kontrakcij.

♪ **Unciala**

Knjižna pisava, poleg kapitale druga knjižna pisava antike. Prvič je zabeležena pri svetem Hieronimu. Toustain in Tassin uncialo razumeta kot majuskulno pisavo zaobljenih oblik. Pojavi se večja poraba pergamenta in ptičjih peres. Poznanih je 500 rokopisov v katerih je tudi unciala. Od 4.stol. do 8.stol. je vodilna knjižna pisava, razširjena čez cel kontinent. V Angliji nastane največ reprezentativnih kodeksov in uncialo uporabljajo za listine. Traube ji pravi krščanska pisava. Zaton te pisave je povezan z vzponom karoline, unciala se uporablja samo za naslove. Glede izvor ni enotnega mnenja. Ena izmed form unciale je formula fabiana.

♪ **Polunciala**

Knjižna pisava pozne antike. Na Irskem so jo imenovali afriške črke. Najstarejši teksti so iz 3.stol. iz Afrike, Egipta. Obdobje uveljavitve je od 5. do 9.stol., pisava cerkvenih rokopisov. Najstarejši datiran rokopis je iz okrog 480. ohranjenih je malo rokopisov, ker pisava ni bila tako razširjena. Bili so različni centri te pisave, samostan Sv.Sevenna v Lucculaneumu pri Neaplu, samostan Sv.Martina,... pomembna je ker je bila s pokristjanjevanjem prenesena na Irsko. Ligature se dokaj pogoste in gre za knjižno pisavo.

♪ Beneventana

To je nacionalna pisava. Pisave so preživele propad Rima, prevzeli so jih Germani. Vse niso preživele v enaki meri, najmanj so uporabljali kapitalo, v celoti se je obdržala unciala. Uveljavi se polunciala in kurziva. V istem času imamo v Italiji novo knjižno pisavo beneventano, imenovano po pokrajini Benevent v Italiji. Srečamo jo tudi na V dalmatinski obali. Center je bil samostan Monte Cassino (ustanovljen 529.leta). najstarejši rokopis je iz konca 8.stol. zlato obdobje je 11.stol. in sovпада z vrhuncem samostana. Z menihi je povezana razširitev v Dalmacijo. Poznamo oglato in okroglo beneventano. Razvila se je iz predkarolinške minuskule s kaligrafiranjem. je bogata z ligaturami.

♪ Kuriala

Izvira iz papeške pisarne-kurije in je zanjo tudi značilna v srednjem veku. Uporabljali so jo tudi notarji v Rimu in okolici in tudi v samostanih. Je izrazito pisarniška in minuskulna pisava, ki je kaligirana in jasno napisana. Ima zelo velike podaljške in zato tudi velike zamahe med vrsticami, linije so bile zaokrožene. Po izvoru je v mlajši rimski kurzivi. Najstarejši original je iz 788. leta (pismo Hadrijana I. za odposlanca Karla Velikega). Obdobje uporabe je od konca 8.stol. in do konca 11.stol. pišejo na papirus in kasneje na pergament. Zadnje listina na papirusu leta 1020. ima številne ligature, kar je dediščina rimske kurzive, malo je okrajšav. Ločimo med starejšo in mlajšo kurialo.

♪ Vizigotika

Je pisava Iberskega polotoka (Španija). V glavnem je knjižna pisava, minuskulna. Uporabljala se je od 8. do 12.stol., k njenemu koncu pa je veliko prispeval koncil v Leonu, ki je prepovedal prepisovanje liturgičnih knjig v vizigotiko, ker so bili Goti arianci in so se šele kasneje pokristjanili. 589 prestopijo v katolištvo. Poznanih je 300 rokopisov, najstarejši iz leta 732. ime uvede Mabilion v prepričanju, da je to nacionalna pisava zahodnih Gotov. Drugo ime je iz španskih virov – skriptura tolerana. Po starejšem mnenju naj bi se razvila s kaligrafiranjem mlajše rimske kurzive. Pri majuskulnih črkah je videti vpliv arabske države. Okoli 1970 v samostanu Sv.Katarine pod Sinajem najdejo 3 rokopise iz 9. in 10.stol., kjer je bila pisava zelo sorodna vizigotiki. Tako se pojavi mnenje, da je možno iskati začetke drugje. Da so odsev lokalne latinske tradicije na Sinaju, krščanskih skupnosti v S Afriki, ko so Arabci prišli na to območje pa so te skupnosti zbežale na Iberski polotok in s seboj prinesle pisavo. Če gre za datirane rokopise, so datirani v španski eri. Kratice in ligature so pogoste.

♪ Merovingika

Uporabljajo jo od 6. do 8.stol. Nastala je iz rimske kurzivne minuskule, vendar je bolj čitljiva. Uporabljajo jo v knjigah, diplomatskih dokumentih. Ima dolgo os črk, so stisnjene in nagnjene na levo. Je minuskulna pisava in poznamo več tipov te pisave. Ornamenti so siromašni.

♪ Inzularne pisave

To so pisave v zgodnjem in visokem srednjem veku in so značilne za Irsko in Veliko Britanijo. Preko irsko-anglosaških samostanov, ki so jih menihi imeli na evropskem kontinentu so se prenesle v celo Evropo. Irci to pisavo imenujejo skriptura tunska (strižena pisava). Nima podaljškov. Sodijo v skupino nacionalnih pisav, vendar se od njih razlikujejo glede izvora. Vse ostale nacionalne pisave izhajajo iz rimske kurzive, inzularne pa iz polunciale, to je v tesni povezavi s pokristjanjevanjem Irske in Velike Britanije. Tu poznajo 3 cerkve: irsko-škotsko, staro britansko, rimsko. 664. leta je dosežena enotnost teh cerkva in prevzamejo strukturo rimske cerkve. Misijonarji so prinašali knjige, kjer je bila izkjučno knjižna pisava. Inzularne pisave delimo na:

- Inzularna polunciala; je pisava svečanih kodeksov, najbolj znamenit je Book of Kells. Začetek je v drugi polovici 6.stol. in so značilne velike in okrogle črke, ki so poluncialnega tipa. Nastavki so zelo kratki. Zelo značilni so trikotni nastavki. Nima veliko ligatur in okrajšav in je neekonomična pisava.
- Inzularna minuskula; še vedno knjižna pisava, vendar bolj ekonomična pisava in ni tako razkošna. Pisali so manj svečane kodekse, uporablja se tudi v vsakdanjem življenju. Tu je bistveno več ligatur in okrajšav. Ta pisava je čez cel visoki srednji vek in ima velik vpliv tudi na kontinent. Oblikovanje te pisave naj bi oblikoval rokopis Codex Bangor.

♪ Karolinška minuskula

Pisava evropskega zahoda v visokem srednjem veku, razširila se je po katoliški Evropi. Domovina je frankovska Galija, od tod gre v Švico, Italijo, Anglijo in vzhodno jadransko obalo. Le Irska obdrži svojo pisavo. Karolina postane glavni nosilec. Je zelo lahko berljiva in lahka za pisanje. Posamezne črke se osamosvojijo, nimajo več dvojnih oblik. Je

tipična minuskulna pisava. Drži se 4-linijskega sistema. Odpravi dualizem med knjižnimi in pisarniškimi pisavami. Izginejo predhodne nacionalne pisave. Nadomesti uncialo in poluncialo. Bila je zelo pomembna v času izuma tiska. Še vedno pa ni znan njen izvor. Imamo več teorij: -Babilion (trdi, da je pisava plod zavestne reforme Karla Velikega, 789)

-zibelka v opatiji Sv. Martin pri Toursu

-nastane v papeški kuriji

-Tours je bilo le eno izmed žarišč, trdi Traube

-danes pa še vedno prevladuje mnenje o poligenetičnem nastanku

Prvi teksti so iz 80-ih let 8. stol., v času Karla Velikega. V zgodnjih karolinških tekstih najdemo dvojne oblike črk, predvsem a in n. obdrži se do 12. stol., ko se začne transformirati v gotico. Imamo posebno zvrst, diplomatsko minuskulo, ki je pisava listin. 10. stol. velja za najbolj izrazito in najlepšo karolino. Tipična značilnost je popolnoma zaprt g. pojavi se že e z repkom. Pokončni s se prelevi v okroglega. Pojavlja se uncialni d.

♪ **Papeška minuskula**

Od sredine 10. stol. Izpodrinila je kurialo. Ima dolge zgornje nastavke in drobne trupe črk in minuskulni a. začetki stavkov so z incialkami. Eshatokol je drugačen od vladarskih. Pečati so bularni, viseči pečati, pečat spe-spa. Ribiški pečat-pečatne so papeške breve. Pečati so bili na svileni vrvici, če je papež podeljeval neko milost in na konopeljski vrvici, če je ukazoval.

♪ **Gotica**

Je pisava katere začetek sega v srednji vek, vendar je aktualna še do 20. stol. Ime so ji dali italijanski humanisti v 14. stol. Ne gre za germansko pisavo, vendar pisavo, ki se je razvila iz karolinške minuskule, kljub temu se obdrži ime. Transformacija je potekala v dolgi dobi, najprej v severni Franciji, Belgiji, Angliji v poznem 11. stol., drugi nemški prostori dosežejo spremembe kasneje. Pojavene oblike so številne, sistematika ni tako precizna, kanon subjektiven. Črke se začenjajo ožiti in postajajo višje, poudarjena je vertikalna linija, močne navpične poteze. Pride do lomljenja črk in pol lokov. Vedno bolj je izražena tendenca, da ni več spodnjih podaljškov črk, oz. so omejeni. Črke se začenjajo zbijati, verižiti, to je posledica, da pride do povezovalnih lokov. Imamo različne stopnje kotizacije, koliko je določen rokopis kalografsko izdelan.

Ločimo več vrst gotice: - Textualis; 13. stol., dokumenti se začnejo pisati v nacionalnih jezikih.

Gre za pojem, ki pokriva precejšen spekter pisav. Osnovna je

minuskulna in knjižna pisava. Znotraj te pisave ločimo še 3 vrste: *tekstura* (najvišji kaligrafski nivo, je počasna zato jo uporabljajo za reprezentančne tekste, srečamo jo tudi na epigrafskih spomenikih), *rotunda* (bolj okrogla pisava), *univerzitetne pisave* (različna na vsaki univerzi, teksti so bili poceni, pravoverni in študentje so jih rabili za študij, vsaka beseda okrajšana, ker so varčevali s pergamentom).

- Kurzivna pisava: v poslovnem življenju, pa tudi zaradi večje pismenosti prodira na področje knjižnih pisav. Zato textualis izgineva. Pisanje je tekoče, brez prekinitvev, zato so zapisane tudi zračne linije in tako nastanejo povezovalne linije med črkami. Dobimo pentlje na podaljških. To ni bila enotna pisava, kanon je samo splošen okvir, vedno bolj prihaja do izraza individualnost. V tem času je razbita razlika med knjižno in kurzivno pisavo.
- Bastarda: razvije se na nemško govorečem področju proti koncu 14.stol. iz osnovne gotske kurzive. Razširjena je v 15.stol., bila je kompromis med hitro in knjižno pisavo, vključuje prednosti obeh. Ohrani spodnje linije. Je na višjem kaligrafskem nivoju. Razlika med tankimi in debelimi linijami.

1. MAJUSKULA

PAE → 1. linija
→ 2. linija
2-linijski sistem

2. MINUSKULA

f a m g → osmoročna linija
4-linijski sistem

*1. BUSTROFEDON

*2. LEKSUS

N → eua črta se prelize v drugo

• KAPITALA

M K → kvadratna (širake črke)

E → nastična (ožje)

• STAREJŠA RIMSKA KURZIVA

A ima več oblik → Λ , Π , λ

M → M, |||| (to je bilo na rosnu)

• MLAJŠA RIMSKA KURZIVA

t → τ

s → ρ

r → ρ

a → α

• UNCIALA

A → A

D → D

E → E

H → h

M → M (srčast M)

Q → q

• POLUNCIALA

G → J (kot uela S)

R → r

A → d

S → r, r

• BENEVENTANA

A → c (kot 2 c)

T → c

R → r

• LURIALA

A → w

E → 8

Q → 2

T → 8

R → r

S → r

• VIZIGOTIKA

A → a (odprt A)

G → g

T → c

• MEROVINGIJA

D → d (odprt D)

E → 8

S → r

R → r

• INZULARNE PISAVE

- minuskula → R → r

S → r

A → d

• KAROLINŠKA MINUSKULA

A → d

S → s

Z → z

• GOTICA

→ črke se lomijo ↗
nepri loč